

УДК 164.02+7.036.45(477)

Цитування:

Валєєва А. Е. Символічні тенденції в творчості Андрія Блудова. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2022. № 2. С. 80–85.

Valieieva A. (2022). Symbolic tendencies in the artwork of Andriy Bludov. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 2, 80–85 [in Ukrainian].

Валєєва Анастасія Емірівна, аспірантка кафедри етики, естетики і культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6XX2-912X>
anastasiia.valieieva@gmail.com

СИМВОЛІЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ В ТВОРЧОСТІ АНДРІЯ БЛУДОВА

Мета дослідження. Дослідити багатовимірну творчість Андрія Блудова – представника українського візуального мистецтва в контексті його звернення до традиційних західноєвропейських символічних тенденцій та апеляції до українського культурного коду, що проявляється в архетипових символах. **Методологія дослідження** полягає у комплексному застосуванні аналітичного та компаративного методів. Крізь призму естетико-філософського аналізу дослідити прояви символічних тенденцій в творчості Андрія Блудова. За допомогою компаративного методу дослідження прослідкувати вплив західноєвропейської культурної традиції на творчість українського митця. **Наукова новизна:** вперше було здійснено культурологічний аналіз прояву символічних тенденцій в творчості Андрія Блудова на прикладі робіт в художніх проектах «Голоси» та «Emblemata». Також, досліджено специфіку використання автором символів та символічних образів в контексті сучасного українського візуального мистецтва. **Висновок.** У статті представлений детальний культурологічний аналіз багатовимірної творчої діяльності відомого українського митця-символіста Андрія Блудова – представника сучасного українського візуального мистецтва, який органічно поєднує живопис з техніками шовкографії, лєсирювання, колажу. Художник працює в різній жанровій тематичі, наділяючи власні твори цілим спектром традиційних символів та символічних образів, що викликають у глядача власні асоціативні образи для тлумачення смислів у зображених символах. Також було проаналізовано, що в роботах циклу «Голоси» Андрій Блудов за допомогою використання українських архетипних етнонаціональних образів і символів актуалізує значущі теми сьогодення – ідентичності, самобутності та національної свідомості українського народу. Окрім цього, визначено, що майстер, досліджуючи барочні енциклопедії «Емблемати», звертається до мови сакральних стародавніх символів західноєвропейського мистецтва. Він створює власний проект «Emblemata» та на свій манер інтерпретує традиційні символи в контексті сучасного світогляду, тим самим, закликаючи глядача до своєрідної спроби декодування символічних загадкових образів. Так, слід зробити висновок, що це дослідження підтверджує існування та динамічний розвиток символізму в контексті сучасного українського візуального мистецтва на прикладі творчості всесвітньвідомого українського художника-символіста Андрія Блудова.

Ключові слова: візуальне мистецтво, український символізм, символ, символічний образ, архетип, асоціація, живопис, шовкографія та лєсирювання.

Valieieva Anastasiia, PhD student of Department of Ethics, Aesthetics and Cultural Studies of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Symbolic tendencies in the artwork of Andriy Bludov

The purpose of the article is to investigate the multidimensional artwork of Andriy Bludov – a representative of Ukrainian visual art in the context of his appeal to traditional Western European symbolic trends and appeals to the Ukrainian cultural code, which is manifested in archetypal symbols. **The research methodology** consists of the complex application of analytical and comparative methods. Through the prism of aesthetic and philosophical analysis, to explore the manifestations of symbolic trends in the artwork of Andriy Bludov. Using the comparative method of research to trace the influence of Western European cultural tradition on the artwork of Ukrainian artist. **Scientific novelty:** for the first time a culturological analysis of the manifestation of symbolic tendencies in the work of Andriy Bludov was carried out on the example of his works in the art projects «Voices» and «Emblemata». Also, the specifics of the author's use of symbols and symbolic images in the context of contemporary Ukrainian visual art are studied. **Conclusion.** The article presents a detailed culturological analysis of the multidimensional creative activity of the famous Ukrainian symbolist artist Andriy Bludov – a representative of modern Ukrainian visual art, which organically combines painting with the techniques of silk-screen printing, lacing and collage. The artist works in various genres, giving his own works a range of traditional symbols and symbolic images that evoke in the viewer's own associative images to interpret the meanings in the depicted symbols. It was also analyzed that in the works of the series «Voices» Andriy Bludov, through the use of

Ukrainian archetypal ethno-national images and symbols, highlights important themes of today – identity and national consciousness of the Ukrainian people. In addition, it is determined that the master, researching Baroque encyclopedias «Emblems», refers to the language of sacred ancient symbols of Western European art. He creates his own project «Emblemata» and interprets traditional symbols in the context of modern worldview in his own way, thus urging the viewer to attempt to decode symbolic mysterious images. Thus, it should be concluded that this study confirms the existence and dynamic development of symbolism in the context of contemporary Ukrainian visual art on the example of the world-famous Ukrainian symbolist artist Andriy Bludov.

Key words: visual art, Ukrainian symbolism, symbol, symbolic image, archetype, association, painting, silk-screen printing, the technique of scumbling and collage.

Актуальність теми дослідження. Дослідження символічних тенденцій в творчості сучасних українських митців є неймовірно актуальним, адже ще з часів набуття Україною незалежності в українському візуальному арт-просторі відбулося потужне звернення художників до використання мови символів та символічних образів в мистецтві, що потребує здійснення культурологічного аналізу даного явища. Тому необхідно звернути увагу на творчість відомого українського художника-символіста Андрія Блудова і дослідити його внесок у формування такого феномену, як український символізм. Також в контексті розгляду цієї проблематики слід проаналізувати апелювання митця до традиційних та архетипних символів як західноєвропейської, так і української культури.

Мета дослідження. Дослідити багатомірну творчість Андрія Блудова – представника українського візуального мистецтва в контексті його звернення до традиційних західноєвропейських символічних тенденцій та апеляції до українського культурного коду, що проявляється в архетипних символах.

Аналіз існуючих досліджень та публікацій дозволяє зазначити, що дослідження і вивчення особливостей творчості сучасних українських митців в контексті символізму у візуальному мистецтві здійснюють такі вітчизняні науковці: О. Вячеславова, В. Головей, І. Гончарова, Р. Демчук, Н. Ковальчук, С. Кримський, В. Личковах, Л. Левчук, І. Остащук, В. Панченко, Д. Скринник-Миська, С. Стоян, О. Тімохов, О. Щербань, М. Шумка та ін. Ґрунтовне дослідження символічної основи українського образотворчого мистецтва здійснює український філософ В. Личковах у роботі «Філософія етнокультури», де він визначає основні сакральні сигнатури українського мистецтва, проаналізував регіональні особливості архетипів сіверянської образотворчості, а також проводить зіставлення європейських та національних впливів на характер художніх образів українських творів. Відомий український філософ та культуролог С. Кримський зазначає,

що символізм є не тільки мовою культури, а й відображенням специфіки життєдіяльності й свідомості людини. Окрім цього, проблематику символу та символізму в українському візуальному мистецтві в своїх дослідженнях розглядає низка українських філософів, теоретиків культури та естетики. Так, Л. Левчук звертається до аналізу символічної природи образотворчих творів крізь призму психоаналітичних теорій. В. Панченко у своєму дослідженні аналізує проблеми символізму первісних творів образотворчого мистецтва. С. Стоян досліджує культурно-історичні засади зародження символізму як художнього напрямку в західноєвропейському візуальному мистецтві загалом, та в українському зокрема. О. Вячеславова звертається до естетичних проблем міфу в сучасному образотворчому мистецтві України. В. Головей аналізує символічний характер мистецьких творів крізь призму проблеми образотворчої репрезентації сакрального в мистецтві. Д. Скринник-Миська в аналізі еволюції світоглядних засад українського образотворчого мистецтва ХІХ-ХХ ст. виокремлює спільні риси міфо-символічного світобачення європейського й українського модерну. О. Щербань здійснює дослідження твору образотворчого мистецтва як символічної реальності.

Виклад основного матеріалу. Після набуття Україною незалежності в новій соціокультурній реальності в мистецькій сфері відбуваються трансформаційні процеси, які створюють умови для всебічного розвитку, творчих експериментів та вільного самовиявлення митців; для появи нових художніх тенденцій та напрямів в українському візуальному мистецтві. Так, в українському візуальному мистецтві кінця ХХ – початку ХХІ ст., з одного боку, спостерігається тенденція звернення до концептуальних, нетрадиційних, а іноді й епатажних візуальних принципів, що давно бурхливо розвивалися в західноєвропейському мистецтві й були із зрозумілих причин заборонені в радянському просторі, а з іншого, активізується цікавість до символічних пластів як вітчизняної, так і європейської культури, що завдяки сучасній

інноваційній мові народжує унікальний феномен в українському візуальному мистецтві.

У контексті сучасного українського символізму особливого значення набуває творчість Андрія Блудова – відомого українського художника, графіка; члена Національної спілки художників України і викладача живопису в Національній Академії образотворчого мистецтва і архітектури. В своїй творчості Андрій Блудов здійснює різноплановий синтез декількох художніх стилів, поєднуючи традиційний живопис з техніками шовкографії, лєсирювання та колажу. Він активно експериментує з різними текстурами матеріалів та колористикою.

Роботи Андрія Блудова представлені у музеях Києва, Сум, Хмельницького, а також у галереях та приватних колекціях Швейцарії, Бельгії, США, Нідерландів, Австрії, Франції, Іспанії, України. Цикли робіт були оформлені у виставкові проєкти у галереях Цюріха, Женеви, Кельна, Барселони, Парижа, Лондона, Москви, Атланти, Нью-Йорка тощо. Наприклад, цикли: «Голоси», «Emblemata», «Соціополіс» та «Masala» та інші. В роботах митець звертається як до мови стародавніх традиційних символів західноєвропейської культури, так і до архетипних символічних образів культури України. Майстер створює цілу низку робіт різної тематики, що утворюють самостійний цикл, які можуть нашаровуватися один на інший, що дає можливість глядачеві занурюватися, слідом за автором, в світ глибинних сенсів. Він досконало володіє технікою візуалізації образів, ідей, прагнень, сподівань, пов'язаних з національною пам'яттю та самоідентичністю українського народу (цикл «Голоси»). Також митець робить своєрідне філософське переосмислення та художню інтерпретацію барокових символів, символічних зображень, емблем, наявних в західноєвропейській культурній традиції (цикл «Emblemata»). Окрім цього, один з циклів робіт (цикл «Соціополіс») присвячений ідеї урбанізму та його впливу на свідомість людства в XXI ст. В іншій серії робіт (цикл «Masala») яскраво відображається тема орієнталізму: автор майстерно відтворює дух двох східних культурних регіонів – Індії та Тибету.

У межах розгляду цієї проблематики стосовно панування певних символічних тенденцій в просторі сучасного українського візуального мистецтва спробуємо зробити культурологічний аналіз творчості Андрія Блудова – одного з представників українського символізму, на прикладі робіт з циклів «Голоси» та «Emblemata».

Цикл робіт «Голос»: апеляція до культурного коду українського народу

Тема української ідентичності та національної пам'яті досить яскраво виражена в циклі робіт А. Блудова «Голоси». Це проєкт, у якому художник трансформував та переніс на полотно автентичні фотографії українських селян початку XX ст. Основу серії «Голоси» складають особистий сімейний фотоархів митця, фотографії з фонду Національного центру народної культури «Музей Івана Гончара» (м. Київ) та власна колекція фотографій початку XX ст., яку майстер збирав, купуючи на Андріївському узвозі в Києві.

На полотнах серії «Голоси» відображені фотографії звичайних українців початку XX ст. в святковому національному вбранні, в традиційних українських інтер'єрах, в обрядових сюжетах, що нашаровуються, переплітаючись з традиційними українськими орнаментами, квітами, автентичними елементами побуту українського народу. Так, використовуючи мову сучасного візуального мистецтва, Андрій Блудов звертається до доволі значущих тем сьогодення – ідеї національної пам'яті українського народу, ідеї ідентичності та самобутності народу. Складні композиційні виміри, яскрава багатобарвна колористика, фактурність синтезу матеріалів, створюють незвичайне: візуальне статичне динамічно «звучить» в часі та просторі: енергії наших пращурів виринають з минулого, прозираючи в сьогодення. Глядач має можливість зануритися в глибинні пласти національної пам'яті та культурного коду, що дає поштовх для переосмислення та розуміння національної ідеї, що є вкрай необхідним в формуванні сучасного українського національного соціокультурного простору в XXI ст.

Митець використовує своєрідну авторську художню техніку, де живопис поєднується з шовкографією, лєсирюванням та технікою колажу. Технікою шовкотрафаретного друку відбувається відтворення тексту або графічних зображень за допомогою друкарської форми трафарету, через яку фарба проникає на друкований матеріал – полотно або тканину. За допомогою лєсирювання – технікою отримання глибоких переливчастих кольорів за рахунок нанесення напівпрозорих фарб основного кольору, використовуючи різні композиційні прийоми та нашарування, майстер створює багатовимірне просторове середовище, насичене цілим спектром символічних та асоціативних образів. Митець майстерно володіє прийомами колажу, поєднуючи

символічні зображення вже існуючих художніх творів.

У цьому дослідженні важливим є зосередження уваги на проблематиці феномену формування національної ідеї завдяки зверненню до культурної спадщини, до багатовікового досвіду українського етносу, до особливостей утворення та збереження культурних традицій. Автор проводить своєрідне антропологічне дослідження, апелюючи до гносеологічних витоків національної пам'яті, присвячене переосмисленню української ідентичності та ціннісних орієнтацій.

На думку українського філософа і культуролога С. Кримського, поряд із колективним несвідомим, в цьому випадку поряд із національною пам'яттю народу, функціонують національні архетипи. Тут слід звернутися до теорії швейцарського психолога К. Г. Юнга про колективне несвідоме, в якій вчений підкреслював, що термін «колективне» вказує на «загальну природу» несвідомого шару в психіці індивіда та на ідентичність цього шару у всіх людей. Архетипи як «колективні патерни» становлять зміст колективного несвідомого. Вони визначають долю як окремої людини, так і соціуму загалом: «Усі найпотужніші ідеї та уявлення людства зведені до архетипів, – писав К. Г. Юнг» [8, 83]. Архетипи свідчать про те, що нація – це не тільки державна зовнішня спільність, а й «внутрішній етнос», без якого національне життя неповне. Головна властивість архетипу – знову і знову відтворювати себе в культурі.

Стосовно робіт циклу «Голоси» А. Блудова С. Кримський зауважив, що фотографії на полотнах митця постають «символами українського духу і життя українців», «метаобразами певної антропологічної реальності» [2, 134]. Він наголосив на трансформації художником іконописних прийомів і на умінні перетворити старовинні фотографії на символ. Так, проаналізувавши специфіку використання мови українських символів та алегорично-метафоричних образів в циклі робіт «Голоси» Андрія Блудова, можна зробити припущення, що автор сприяє включенню українського культурного простору в загальний глобальний культурний контекст.

Проект «Emblemata»:

зародження «української емблемати»

Окремої уваги заслуговує проект «Emblemata». Це оригінальне художнє переосмислення митцем популярних в епоху європейського бароко енциклопедій, які

містили так звані «емблеми» – символіко-алегоричні графічні зображення з епіграмами дидактичного чи спіритуалістичного характеру латинською мовою. Сам автор у своїх інтерв'ю згадує, що ще в студентські роки він проявляв неабияку зацікавленість у дослідженні сакральних символів, емблем та їх тлумачення.

В епоху бароко емблема мала чітку трикомпонентну структуру: короткий девіз – *inscriptio* (*titulus*, *motto*, *lemma*), символічне зображення – *pictura* (*icon*, *imago*) і «підпис» – *subscriptio* – розгорнутий, нерідко віршований текст (який міг бути цитатою з античного твору і т.п.), що роз'яснює зображення та його зв'язок із «написом». Вона являла собою своєрідний «графічний афоризм». Згодом емблема почала набувати статусу релігійно-морального кодексу, втілюючи догматичні правила та релігійні істини у графічній експлікації алегоричного тексту. Цей живописний чи поетичний ребус із багатозначною символікою та алегоричною образністю, «приховуючи» таємний сенс, одночасно розкривав дидактичну складову емблеми. Так, емблема стала частиною інтелектуальної гри. Розгадати закладені в емблемі конотації, «відкрити семантичні замки та вийти зі складних лабіринтів загадок» – завдання, яке мотивувало духовні пошуки живописців та поетів культури епохи Бароко [4, 102].

Для написання девізів та «написів» емблем зазвичай використовувалися священні тексти з Біблії, тексти античних авторів та середньовічних теологів, різні прислів'я та приказки, байки, лицарські девізи тощо. У символічних зображеннях, що доповнювали «написи», зазвичай відтворювалися біблійні сюжети, герої з античної міфології та їх атрибутика, літературні персонажі. Також, елементи флори та фауни, знаряддя ремесла та науки, книги, музичні інструменти, ноти, символічні зображення стихій та інше.

Тож, у серії робіт «Emblemata» Андрій Блудова простежується інтерес художника до вивчення системи символів, його тяжіння до тлумачення та власної інтерпретації тих символів та алегоричних образів, що були відображені в енциклопедіях «Емблемати» епохи Бароко. Слід більш детально розглянути символи, які візуалізуються в серії робіт «Emblemata» в притаманній своєрідній художній манері. Так, на полотнах відображені такі символічні образи та символіко-алегоричні зображення:

– безликі силуети людей, які «неприкаяно блукають в сріблястій імлі, перегукуючись з

символами, які то з'являються, то зникають в тонкому мареві напівсну» [1].

– «Перст Божий» – вважається біблійним і містичним знаком, що означає Божественну дію, силу або знамення, визначення людської долі, її поведінки тощо;

– барочні купідони. Бог кохання в давньоримській міфології Купідон або Амур (лат. Cupido – «бажання») – символ неминучості любові, сліпоті пристрасті, переважання емоцій над розумом. В західноєвропейському мистецтві образ златокудрого юнака або пухкого немовляти нерідко зустрічається із зав'язаними очима, демонструючи випадковість та непередбачуваність появи нестримних бажань.

– лабіринт – це світ, Всесвіт, незбагненність, рух. Безперервна лінія лабіринту означає вічність, нескінченну тривалість, безсмертя. Лабіринт символізує рух Сонця, його схід і захід. Проходження через лабіринт – це оновлення, перетворення, нове народження.

– дзеркала, що оформлені в рамки, стилізовані під барочну епоху. Так, в стилі «vanitas» (лат. vanitas – «метушня, марнославство») – жанрі живопису епохи бароко, де зображувався алегоричний натюрморт, дзеркало символізує марнославство і нагадує про тлінність, минуність, недовговічність земних втіх та неминучість смерті;

– механізми годинника – як символ перебігу часу. У мистецтві годинник вважається атрибутом алегоричної фігури помірності, символ стриманості та спокою;

– геометричні символи: коло – це універсальний символ, що означає цілісність, безперервність, первісну досконалість, вічність, будь-який циклічний рух чи нескінченний рух, динамізм, завершення тощо; трикутник – символізує плодоносну силу землі, шлюб, вогонь, гору, число 3, фізична стабільність. Серед тлумачень трикутника як символу можна виділити такі: «народження-життя-смерть», «життя-смерть-нове життя», «тіло-розум-душа», «батько-мати-дитя», «небо-земля-нижній світ» (частіше відноситься до поєднання кола, трикутника та квадрата);

– ріг достатку – символ благополуччя, багатства, родючості; символ поєднання могутності та щедрості;

– використання «мови квітів» – своєрідної символіки, значення, що надається різним квітам для висловлювання тих чи інших настроїв, почуттів та ідей. Мову квітів використовували для таємного вираження

почуттів, у тих випадках, коли про них не можна було говорити відкрито;

– зображення цибулини, розрізаної навпіл – символізує єдність, багато чогось в одному, Космос, першопричину всього, безсмертя, відкриття таємниці, як досягнення центру за допомогою видалення одного шару покриву за іншим;

– зображення написів, старовинних книг та енциклопедій, що апелюють до сакральних текстів.

У контексті розгляду формування символічних тенденцій в українському візуальному мистецтві на прикладі робіт з серії «Emblemata» Андрія Блудова, ми можемо підсумувати, що митець, в притаманній йому неординарній манері синтезу різних художніх технік, зображує багатофігурні композиції людських постатей, поєднуючи їх з нашаруваннями алегоричними символами, образами, різними елементами, атрибутикою, зображеннями та графічними написами.

Андрій Блудов, подібно до художньої манери упорядників барокових «Емблемат», відображаючи один образ в іншому, часто за принципом «concordia discors», тобто за принципом «поєднання непоєднуваного», синтезує в одному просторі різночасові та різноспрямовані сюжети в єдине цілісне метафоричне динамічне явище. Таким чином, автор запрошує глядача до своєрідного інтерактивного діалогу в жанрі складної інтелектуально-асоціативної гри, в якій певні речі набувають таємничого символічного сенсу і глядач через раціональне пізнання, інтуїтивне розуміння, асоціативне поєднання та естетичне відчуття може дешифрувати і розтлумачувати закладені в полотнах смисли.

Наукова новизна дослідження: вперше було здійснено культурологічний аналіз прояву символічних тенденцій в творчості Андрія Блудова на прикладі робіт в художніх проектах «Голоси» та «Emblemata». Також, досліджено специфіку використання автором символів та символічних образів в контексті сучасного українського візуального мистецтва.

Висновок. У статті представлений детальний культурологічний аналіз багатовимірної творчої діяльності відомого українського митця-символіста Андрія Блудова – представника сучасного українського візуального мистецтва, який органічно поєднує живопис з техніками шовкографії, лессування, коллажу. Художник працює в різній жанровій тематиці, наділяючи власні твори цілим спектром традиційних символів та символічних образів,

що викликають у глядача власні асоціативні образи для тлумачення смислів у зображених символах. Також було проаналізовано, що в роботах циклу «Голоси» Андрій Блудов, за допомогою використання українських архетипних етно-національних образів і символів, актуалізує значущі теми сьогодення – ідентичності, самобутності та національної свідомості українського народу. Окрім цього, визначено, що майстер, досліджуючи барочні енциклопедії «Емблемати», звертається до мови сакральних стародавніх символів західноєвропейського мистецтва. Він створює власний проєкт «Emblemata» та на свій манер інтерпретує традиційні символи в контексті сучасного світогляду, тим самим закликаючи глядача до своєї спроби декодування символічних загадкових образів. Так, слід зробити висновок, що це дослідження підтверджує існування та динамічний розвиток символізму в контексті сучасного українського візуального мистецтва на прикладі творчості всесвітньовідомого українського художника-символіста Андрія Блудова.

Література

1. Блудов А. Emblemata in Ducat : веб-сайт. URL: <https://chernozem.info/journal/andrey-bludov-emblemata/> (дата звернення: 16.01.2022).
2. Кримський С. Б. Запити філософських смислів. Київ : ПАРАПАН, 2003. 240 с.
3. Панченко В. І. Мистецтво в контексті культури. Київ : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1998. 192 с.
4. Парахонський Б. О. Бароко: поетика і символіка. Філософська і соціологічна думка. 1993. № 6. С. 99–114.
5. Скринник-Миська Д. М. Еволюція світоглядно-філософських засад українського образотворчого мистецтва на рубежі XIX – XX ст. : автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.05. Львів, 2009. 24 с.
6. Стоян С. П. Культурно-історичні метаморфози символізму в європейському образотворчому мистецтві : монографія. Київ : Міленіум, 2014. 360 с.
7. Стоян С. П. Арт-діалоги з Світланою Стоян: Андрій Блудов. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=vpP0vYZZzOo> (дата звернення: 15.01.2022).
8. Юнг К. Ю. Архетипи і колективне несвідоме. Львів : Астролябія, 2013. 588 с.

References

1. Bludov, A. Emblemata in Ducat: website. Retrieved from <https://chernozem.info/journal/andrey-bludov-emblemata/> (access date: 16.01.2022) [in Russian].
2. Krymsky, S. (2003). Requests of philosophical meanings. Kyiv, PARAPAN, 240 [in Ukraine].
3. Panchenko, V. (1998). Art in the context of culture. Kyiv: Limited liability company «International financial agency», 192 [in Ukraine].
4. Parahonsky, B. (1993). Baroque: poetics and symbolism. Philosophical and sociological thought, 6, 99–114 [in Ukraine].
5. Skrynnyk-Myska, D. (2009). Evolution of worldview and philosophical principles of Ukrainian fine arts at the turn of the XIX – XX centuries.: dissertation abstract of PhD of philosophical sciences : 09.00.05. Lviv. 24 p. [in Ukraine].
6. Stoian, S. (2014). Cultural and historical metamorphoses of symbolism in European fine arts: monograph, Kyiv, Millennium, 360 [in Ukraine].
7. Stoian, S. (2022) Art dialogues with Svitlana Stoian : Andriy Bludov. website. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=vpP0vYZZzOo> [in Ukraine].
8. Jung, K.Yu. (2013). Archetypes and the collective unconscious, Lviv, Astrolabe, 588 [in Ukraine].

*Стаття надійшла до редакції 14.02.2022
Отримано після доопрацювання 17.02.2022
Прийнято до друку 04.03.2022*